

ساختار کتاب

کتاب شب امتحان **دین و زندگی انسانی (۳) دوازدهم** از ۴ قسمت اصلی به صورت زیر تشکیل شده است:

- (۱) **آزمون‌های نوبت اول:** آزمون‌های شماره ۱ تا ۴ این کتاب مربوط به مباحث نوبت اول است که خودش به دو قسمت تقسیم می‌شود:
 - الف) آزمون‌های طبقه‌بندی شده:** آزمون‌های شماره ۱ و ۲ را درس به درس طبقه‌بندی کرده‌ایم. بنابراین شما به راحتی می‌توانید پس از خواندن هر درس از درس‌نامه تعدادی سؤال را بررسی کنید. حواستان باشد این آزمون‌ها ۱۶ نمره‌ای و مثل یک آزمون کامل هستند. در کنار سؤال‌های این آزمون‌ها **نکات مشاوره‌ای** نوشته‌ایم. این نکات به شما در درس خواندن قبل از امتحان و پاسخگویی به آزمون در زمان امتحان کمک می‌کند.
 - ب) آزمون‌های طبقه‌بندی نشده:** آزمون‌های شماره ۳ و ۴ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم تا دو آزمون نوبت اول مشابه آزمون‌های را که معلمان از شما خواهد گرفت، ببینید.
 - (۲) **آزمون‌های نوبت دوم:** آزمون‌های شماره ۵ تا ۱۲ از کل کتاب و مطابق امتحان پایان سال طرح شده‌اند. این قسمت هم، خودش به ۲ بخش تقسیم می‌شود:
 - الف) آزمون‌های طبقه‌بندی شده:** آزمون‌های شماره ۵ تا ۸ را که برای نوبت دوم طرح شده‌اند هم طبقه‌بندی کرده‌ایم. با این کار باز هم می‌توانید پس از خواندن هر درس تعدادی سؤال مرتبط را پاسخ دهید. هر کدام از این آزمون‌ها هم، ۲۰ نمره دارند در واقع در این بخش، شما ۴ آزمون کامل را می‌بینید. آزمون‌های شماره ۷ و ۸ به ترتیب امتحان نهایی‌های دی ۹۷ و شهریور ۹۸ رشته‌های ریاضی و تجربی است که آن‌ها را با رشته انسانی سازگار کرده‌ایم. این آزمون‌ها هم **نکات مشاوره‌ای** دارند.
 - ب) آزمون‌های طبقه‌بندی نشده:** آزمون‌های شماره ۹ تا ۱۲ را طبقه‌بندی نکرده‌ایم؛ پس، در این بخش با ۴ آزمون نوبت دوم، مشابه آزمون پایان سال مواجه خواهید شد. آزمون‌های شماره ۹، ۱۰ و ۱۱ به ترتیب امتحان نهایی‌های خرداد ۹۸، شهریور ۹۸ و دی ۹۷ رشته انسانی و آزمون ۱۲ امتحان نهایی نهایی خرداد ۹۸ رشته ریاضی و تجربی سازگار شده با رشته انسانی است.
 - (۳) **پاسخ‌نامه تشریحی آزمون‌ها:** در پاسخ تشریحی آزمون‌ها تمام آن‌چه را که شما باید در امتحان بنویسید تا نمره کامل کسب کنید، برایتان نوشته‌ایم.
 - (۴) **درس‌نامه کامل شب امتحانی:** این قسمت برگ برنده شما نسبت به کسانی است که این کتاب را نمی‌خوانند 😊 در این قسمت تمام آن‌چه را که شما برای گرفتن نمره عالی در امتحان دین و زندگی انسانی (۳) نیاز دارید، تنها در ۲۲ صفحه آورده‌ایم، بخوانید و لذتش را ببرید!
- یک راهکار:** موقع امتحان‌های نوبت اول می‌توانید از سؤال‌های درس‌های ۱ تا ۷ آزمون‌های ۵ تا ۸ هم استفاده کنید.

فهرست

درس دین و زندگی انسانی (۳)

درس‌ها	نوبت اول	نوبت دوم
اول	۲/۵	۷
دوم	۲/۵	
سوم	۲	
چهارم	۲	
پنجم	۲/۵	
ششم	۲/۵	
هفتم	۲	
هشتم	-	
نهم	-	۵
دهم	-	۲
یازدهم		۶
دوازدهم		
سیزدهم		
قرائت (شفاهی)	۴	-
جمع	۲۰	۲۰

نوبت	صفحه آزمون	صفحه پاسخ‌نامه
اول	۳	۲۳
اول	۵	۲۳
اول	۷	۲۴
اول	۸	۲۴
دوم	۹	۲۵
دوم	۱۱	۲۵
دوم	۱۳	۲۶
دوم	۱۶	۲۶
دوم	۱۸	۲۷
دوم	۱۹	۲۷
دوم	۲۰	۲۸
دوم	۲۱	۲۸

نهایی دی ۹۷ عمومی سازگار شده با کتاب انسانی

نهایی شهریور ۹۸ عمومی سازگار شده با کتاب انسانی

نهایی خرداد ۹۸ انسانی

نهایی شهریور ۹۸ انسانی

نهایی دی ۹۷ انسانی

نهایی خرداد ۹۸ عمومی سازگار شده با کتاب انسانی

ردیف	آزمون شماره ۱	نوبت اول پایه دوازدهم	نمره
		kheilisabz.com	حجرت
		زمان آزمون: ۷۵ دقیقه	
		رشته: ادبیات و علوم انسانی	
		دین و زندگی (۳)	
۱	براساس آیه ﴿يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾، چرا خداوند هر لحظه دست‌اندرکار امری است؟		۱
۲	درستی یا نادرستی جمله زیر را مشخص کنید. این‌که انسان بتواند با هر چیزی خدا را ببیند، معرفتی عمیق، والا و غیر قابل دسترس است.		۰/۵
۳	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. بیت: «ذات نیافته از هستی، بخش / چون تواند که بود هستی‌بخش» بیانگر چه مفهومی از نیازمندی جهان به خدا در پیدایش است؟		۱
۴	هر یک از آیات شریفه زیر بیانگر کدام‌یک از مراتب توحید است؟ الف) ﴿قُلْ أَعْبُدِ اللَّهَ ابْنِي رَبًّا﴾: ب) ﴿قُلْ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾:	در بخش مراتب توحید، هتماً به آیات هم دقت کنید، کلیدواژه آیات بسیار کمک‌کننده است.	۱
۵	درستی یا نادرستی جمله زیر را مشخص کنید. این‌که پیامبر اکرم ﷺ و اولیای دین از خود، توانایی برآوردن حاجات انسان را دارند، عین توحید است.		۰/۵
۶	اصطلاح زیر را تعریف کنید. توحید در ربوبیت:	مراتب توحید و شرک ممکن است به صورت تعریف نیز فواسته شود.	۱
۷	جاهای خالی را با کلمه‌های مناسب پر کنید. محور و روح زندگی دینی و محور و روح زندگی ضددینی، است.		۰/۵
۸	چگونه یک فرد دچار شرک عملی می‌شود؟		۱/۵
۹	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. به اقرار خود شیطان، او توانایی فریب چه کسانی را ندارد؟		۰/۵
۱۰	اصطلاح زیر را تعریف کنید. حُسن فعلی:	حُسن فعلی و فاعلی، از تعاریف مهم هستند.	۰/۵
۱۱	راه‌های تقویت اخلاص را نام ببرید.		۱
۱۲	درستی یا نادرستی جمله زیر را مشخص کنید. کسی که اختیار را در بحث و سخن انکار می‌کند، در عمل از قدرت اختیار خود بهره‌ای نخواهد برد.	به منفی و مثبت بودن افعال در تشخیص درستی یا نادرستی جمله دقت کنید.	۰/۵
۱۳	جای خالی را با کلمه مناسب پر کنید. اعتقاد به این اطمینان را به آدمی می‌دهد که جهان خلقت حافظ و نگهدارنده دارد که در کارش اشتباه نیست.		۰/۵
۱۴	چه رابطه‌ای میان اختیار انسان با اراده خداوند وجود دارد؟ توضیح دهید.		۱/۵
۱۵	آیه ﴿و لا يحسبنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ خَيْرٍ لَّا نَفْسُهُم إِنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ لِيُزَادُوا...﴾ به کدام سنت الهی اشاره می‌کند؟	ارتباط آیات ابتدای درس ۶ با سنت‌های الهی و پیام‌های مربوط به آن‌ها را فراموش نکنید!	۰/۵

نمره	ردیف	سؤال	نوبت اول پایه دوازدهم	زمان آزمون: ۷۵ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	دین و زندگی (۳)	kheilisabz.com
آزمون شماره ۱							
۰/۵	۱۶	درستی یا نادرستی جمله زیر را مشخص کنید. عام‌ترین و فراگیرترین قانون خداوند سنت امداد الهی است که ثابت و همیشگی می‌باشد.					
۰/۵	۱۷	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. خداوند ما را با چه چیزهایی امتحان می‌کند؟					
۱	۱۸	شناخت قوانین حاکم بر زندگی انسان‌ها چه نتایجی به دنبال دارد؟ (دو مورد)					
درس هفتم							
۰/۵	۱۹	جای خالی را با کلمه مناسب پر کنید. عادت به گناه و آن، از پرتگاه‌های خطرناک سقوط در وادی ضلالت است.					
۰/۵	۲۰	به سؤال زیر پاسخ کوتاه دهید. عواملی مانند شیطان، شرایط فرهنگی، اجتماعی و دوستان چه نقشی در سرنوشت انسان دارند؟					
۱	۲۱	قساوت قلب را تعریف کنید و بگویید چگونه ایجاد می‌شود؟					
۱۶		جمع نمرات	موفق باشید				

نمره	کheilisabz.com	زمان آزمون: ۷۵ دقیقه	رشته: ادبیات و علوم انسانی	دین و زندگی (۳)
آزمون شماره ۹				نوبت دوم پایه دوازدهم - نهایی خرداد ۹۸ انسانی
آیات قرآن و حدیث				
۲				۱ آیه شریفه ﴿فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مِّن تَابٍ مَّعَكَ وَ لَا تَطْغَوْا إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ را ترجمه کنید.
۰/۵				۲ آیه ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَ الَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ به کدام معیار تمدن اسلامی اشاره دارد؟
۰/۵				۳ حدیث «تمام اخلاص در دوری از گناهان جمع شده است.»، به کدام یک از راه‌های تقویت اخلاص اشاره می‌کند؟
درستی یا نادرستی جمله‌های زیر را مشخص کنید.				
۰/۵				۴ برای قبول توحید در ربوبیت، باید هرگونه اثرگذاری را از اشیا و انسان‌ها سلب کنیم.
۰/۵				۵ عادت و تکرار گناه صغیره، زمینه‌ساز رفتن انسان به سمت گناهان کبیره است.
۰/۵				۶ در توبه‌کردن همیشه باز است و همواره توفیق توبه برای انسان‌ها میسر می‌باشد.
۰/۵				۷ رشد سریع علم، علم‌زدگی و مصرف‌زدگی از پیامدهای منفی تمدن جدید است.
جاهای خالی را با کلمه‌های مناسب پر کنید.				
۰/۵				۸ جامعه توحیدی، جامعه‌ای است که از تفرقه دوری کرده و به سوی حرکت می‌کند.
۰/۵				۹ انسان، نیازمند یک پشتوانه محکم برای دوری از گناهان است و آن پشتوانه، است.
۰/۵				۱۰ شیطان، انسان‌ها را به سوی می‌کشاند که این به معنای امروز و فردا کردن است.
۰/۵				۱۱ قبل از ورود به عرصه تجارت، باید با آن آشنا شویم تا گرفتار کسب حرام نگردیم.
به سؤال‌های زیر پاسخ کوتاه دهید.				
۰/۵				۱۲ اگر معتقد باشیم در کنار خداوند، دیگران نیز حق تصرف در جهان را دارند، به چه شرکی گرفتار شده‌ایم؟
۰/۵				۱۳ اگر کسی عملی را به صورتی که خداوند فرمان داده، انجام دهد، به کدام حسن (فعلی - فاعلی) توجه کرده است؟
۰/۵				۱۴ چرا انحراف‌های اجتماعی از قبیل رشوه‌گرفتن و رباخواری باید در مراحل ابتدایی اصلاح گردند؟
۰/۵				۱۵ چرا در دین مبین اسلام، قمار، حرام شمرده شده است و انسان‌ها از انجام آن منع شده‌اند؟
ارتباط جمله‌های زیر را مشخص کنید.				
۱/۵				۱۶ کدام یک از گزینه‌های ستون سمت چپ به گزینه‌های ستون سمت راست مربوط می‌باشد؟ (یک مورد، اضافی است.)
				(۱) بهره‌برداری سریع از منابع طبیعی
				(۲) قوانین حمایت از خانواده‌های تک‌سرپرست
				(۳) به رسمیت شناختن حقوق متقابل زن و مرد
				(۴) بی‌بندوباری جنسی
				(الف) توجه به قانون
				(ب) نابودی طبیعت
				(ج) استفاده ابزاری از زن
				(د) بی‌بندوباری جنسی
احکام				
۱/۵				۱۷ حکم هر یک از موارد زیر را بنویسید. (جایز - مستحب - واجب - مکروه - واجب کفایی) الف) فراهم کردن امکانات ورزشی برای دورشدن افراد جامعه از فساد و بی‌بندوباری ب) بهره‌برداری حتی المقدور از وسایل ارتباطی داخلی ج) استفاده از موسیقی سنتی یا مدرن غیرلهوی
به سؤال‌های زیر پاسخ کامل دهید.				
۱				۱۸ چرا نمی‌توان به ذات خدا پی برد و چستی او را مشخص کرد؟
۱/۵				۱۹ سه مورد از شواهدی را که بیانگر وجود اختیار در انسان است، نام ببرید.
۱				۲۰ سنت املاء و استدراج را شرح دهید.
۱				۲۱ از مراحل تکمیلی توبه، «جبران حقوق الهی» را با ذکر مثال بنویسید.
۱/۵				۲۲ چگونه پیامبر ﷺ جاهل‌ترین جامعه آن روز را مشتاق علم ساخت؟ توضیح دهید.
۲				۲۳ مهم‌ترین عوامل برای استحکام بخشیدن به نظام اسلامی را بنویسید.
۲۰	جمع نمرات	موفق باشید		

پاسخ‌نامه تشریحی

آزمون شماره ۱ (نوبت اول)

- ۱- زیرا نیازهای دائمی موجودات لطف و فیض دائمی از سوی خداوند را طلب می‌کند و خداوند هر لحظه دارای فیضی جدید و مستمر برای آفریده‌هاست. چنین نیست که خداوند عالم را آفریده و آن را به حال خود رها کرده باشد، بلکه همواره امور هستی را تدبیر و اداره می‌کند؛ پس او هر لحظه دست‌اندرکار امری است.
- ۲- نادرست - معرفتی عمیق و والاست که در نگاه نخست مشکل به نظر می‌آید، اما هدفی قابل دسترس است.
- ۳- پدیده‌ها که وجودشان از خودشان نیست، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده‌ای هستند که خودش پدیده نباشد، بلکه وجودش از خودش باشد.
- ۴- الف) توحید در ربوبیت ب) توحید در خالقیت
- ۵- نادرست - چون توانایی را از خود آن‌ها دانسته‌ایم، شرک است.
- ۶- چون خداوند تنها خالق، مالک و ولی جهان است، تنها رب هستی نیز هست؛ پس او تدبیرگر و پرورش‌دهنده مخلوقات است و جهان را اداره کرده و به سوی مقصدی که برایش معین فرموده هدایت می‌کند.
- ۷- توحید - شرک
- ۸- اگر کسی دل به هوای نفس (بت درون) سپرده و او را معبود خود قرار دهد و اوامرش را به فرمان‌های خداوند ترجیح دهد یا در پی کسب رضایت قدرت‌های مادی و طاغوت‌ها (بت‌های بیرون) برآید، چنین شخصی گرفتار شرک عملی شده است.
- ۹- مؤمنان با اخلاص
- ۱۰- حسن فعلی یعنی کار به درستی و به همان صورت که خدا فرمان داده است، انجام شود.
- ۱۱- ۱) افزایش شناخت و معرفت نسبت به خداوند (۲) راز و نیاز با خداوند و کمک‌خواستن از او (۳) دوری از گناه و تلاش برای انجام واجبات
- ۱۲- نادرست - چنین شخصی در عمل از اختیار خود بهره می‌برد.
- ۱۳- خدای حکیم
- ۱۴- وجود اختیار و اراده در انسان ناشی از اراده الهی و خواست اوست. به عبارت دیگر خداوند اراده کرده است که انسان موجودی مختار و دارای اراده باشد. در فعل اختیاری، تا زمانی که ما به انجام فعل اراده نکرده‌ایم، آن فعل انجام نمی‌گیرد. در عین حال وجود ما، اراده ما و عملی که از ما سر می‌زند، همگی وابسته به اراده خداوند است. یعنی اراده انسان در طول اراده خداست و با آن منافات ندارد.
- ۱۵- سنت املاء
- ۱۶- نادرست - سنت امتحان و ابتلا عم‌ترین و فراگیرترین قانون خداوند است که ثابت و همیشگی است.
- ۱۷- خداوند با هر امر خیر یا شری ما را می‌آزماید.
- ۱۸- ۱) موجب نگرش صحیح نسبت به تلخی‌ها و شیرینی‌ها، بیماری و سلامت، شکست‌ها و موفقیت‌ها و خلاصه همه حوادث زندگی می‌شود. ۲) دیدگاه مؤمنان را نسبت به وقایع و حوادث جهان از دیگران ممتاز می‌سازد. ۳) بالاخره تنظیم درست رابطه انسان با خدا، خود و دیگران را به دنبال دارد. (دو مورد کافی است).
- ۱۹- توجیه
- ۲۰- فقط در حدّ وسوسه و تحریک نقش دارند.
- ۲۱- حالتی است که قلب انسان نسبت به حق تسلیم نیست، تا آن‌جا که نصیحت هیچ نصیحت‌کننده‌ای در او اثر نمی‌کند. این حالت با تکرار گناه پیدا می‌شود؛ یعنی قلب با تکرار گناه، به تدریج چنان سخت می‌شود که دیگر انجام هیچ گناهی او را ناراحت نمی‌کند.

- ۱۷- الف) واجب کفایی (ب) واجب (ج) جایز
- ۱۸- زیرا لازمه شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است. ما به دلیل محدودبودن ذهن خود نمی‌توانیم ذات امور نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم. خداوند حقیقتی نامحدود است، در نتیجه ذهن ما نمی‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی نماید.
- ۱۹- تفکر و تصمیم، احساس رضایت یا پشیمانی، مسئولیت‌پذیری
- ۲۰- انسانی که به دام گناه می‌افتد، خداوند برای او شرایطی فراهم می‌کند تا توبه کند؛ اما اگر کسانی، چنان در گناه پیش روند که از کار خود خرسند باشند، خداوند به آن‌ها فرصت می‌دهد و بر امکانات و نعمت‌های آنان می‌افزاید و آن‌ها با اختیار خود این فرصت و نعمت‌ها را وسیله غوطه‌ور شدن در گناهان قرار می‌دهند، به طوری که اگر در ابتدا اندک امیدی وجود داشت که نور حق در دلشان بتابد، چنین امیدی بر باد رفته و به شقاوت ابدی گرفتار می‌شوند؛ این سنت، حاکم بر زندگی معاندان و گناهکاران است.
- ۲۱- مهم‌ترین حق خداوند بر بندگان، حق اطاعت و بندگی اوست. توبه‌کننده باید بکوشد کوتاهی‌های خود را در پیشگاه خداوند جبران کند؛ برای مثال، نمازها یا روزه‌های از دست داده را به تدریج، قضا نماید.
- ۲۲- نزول تدریجی آیات قرآن کریم و دعوت مکرر این کتاب به خردورزی و دانش از یک طرف و تشویق‌های دائمی رسول خدا ﷺ به علم‌آموزی از طرف دیگر، سد جاهلیت و خرافه‌گرایی را شکست و یکی از جاهل‌ترین جوامع آن روز را مشتاق علم ساخت.
- ۲۳- استحکام پایه‌های اقتصادی و تلاش برای کاهش فقر، توسعه عدالت در همه ابعاد، تقویت اتحاد ملی، انسجام اسلامی و مشارکت عمومی و عمل به وظیفه مقدس امر به معروف و نهی از منکر (ذکر چهار مورد کافی است).

آزمون شماره ۹ (نوبت دوم)

- ۱- پس همان‌گونه که فرمان یافته‌ای، استقامت کن و نیز کسانی که با تو به سوی خدا بازگشتند و طغیان نکنید که خدا آن‌چه را انجام می‌دهید، می‌بیند.
- ۲- حق طلبی و باطل‌ستیزی (جبهه حق و جبهه باطل)
- ۳- دوری از گناه و تلاش برای انجام واجبات
- ۴- نادرست - برای قبول توحید در ربوبیت ضرورتی ندارد که هرگونه اثر را از اشیا و یا انسان‌ها سلب کنیم.
- ۵- درست
- ۶- نادرست - در توبه همیشه باز است، اما توفیق توبه همواره میسر نیست.
- ۷- درست
- ۸- وحدت (هماهنگی)
- ۹- ایمان به خداوند
- ۱۰- تسویف
- ۱۱- احکام
- ۱۲- شرک در ولایت
- ۱۳- حسن فعلی
- ۱۴- تا گسترش نیابند و ماندگار نشوند.
- ۱۵- زیرا کاری بیهوده است و پول مردم را در مسیری که هیچ فایده‌ای برای جامعه ندارد به کار می‌گیرد و موجب کینه و دشمنی میان برنده و بازنده می‌شود.
- ۱۶- (۱) بهره‌برداری سریع از منابع طبیعی ← (ب) نابودی طبیعت (از آثار منفی حوزه علم) (۲) قوانین حمایت از خانواده‌های تک‌سرپرست ← (د) بی‌بندوباری جنسی (از آثار منفی حوزه خانواده)
- (۳) به رسمیت شناختن حقوق متقابل زن و مرد ← (الف) توجه به قانون (از آثار مثبت حوزه عدل)

درس نامه توپ برای شب امتحان

درس اول: هستی بخش

نیازمندی جهان به خدادر پیدایش

شناخت اولیه ما نسبت به هستی بخش جهان، براساس فطرت خویش است:

۱) او را می‌بایم و حضورش را درک می‌کنیم.
۲) می‌دانیم که در جهانی زندگی می‌کنیم که آفریننده‌ای حکیم آن را هدایت و پشتیبانی کرده و به موجودات مدد می‌رساند.

● برای شناخت عمیق‌تر درباره خدا و درک وجود او و شناخت صفات و افعال او، قرآن کریم راه‌های مختلفی به ما نشان می‌دهد که یکی از آن‌ها تفکر درباره نیازمندبودن جهان در پیدایش خود به خداست:

مقدمه اول:

ما و اشیای پیرامون ما (حیوانات، نباتات، جمادات، زمین، ستاره‌ها و کهکشان‌ها)، پدیده‌هایی هستیم که وجود و هستی‌مان از خودمان نبوده و نیست.

مقدمه دوم:

پدیده‌ها (که وجودشان از خودشان نیست)، برای موجود شدن نیازمند به پدیدآورنده هستند. پدیدآورنده‌ای که وجودش از خودش باشد؛ یعنی پدیده نباشد.

ذات نیافتنه از هستی، بخش

چون تواند که بود هستی بخش؟

خشک ابیری که بود ز آب تهی

ناید از وی صفت آبدهی

به عبارت دیگر: یک موجود فقط در صورتی در وجود خود نیازمند به دیگری نیست که خودش ذاتاً موجود باشد. در این صورت:

الف) پدیده نیست و نیاز به پدیدآورنده ندارد.

ب) همواره بوده است و همواره خواهد بود.

نتیجه: ما و پدیده‌های جهان، در پدیدآمدن و هست شدن خود به آفریننده‌ای نیازمندیم که خودش پدیده نباشد و سرچشمه هستی باشد.

این موجود برتر و متعالی «خدا» نامیده می‌شود.

پاسخ به یک پرسش:

چرا موجودات جهان باید به آفریننده نیاز داشته باشند، اما خود آفریننده به خالق نیاز نداشته باشد؟

● استدلال «نیازمندی جهان در پیدایش به خدا»، نمی‌گوید که هر موجودی به آفریننده نیاز دارد.

- اگر کسی این را بگوید، باید نتیجه بگیرد که خدا هم به آفریننده نیاز دارد. نتیجه چنین فکری آن است که هیچ چیزی وجود پیدا نکند؛ زیرا هر موجودی را که فرض کنیم باید قبل از آن موجودی باشد تا آن را پدید آورد و این سلسله تا بی‌نهایت ادامه خواهد یافت و هیچ‌گاه هیچ موجودی پدید نمی‌آید. ← مفهوم «تسلسل علت‌ها» که از نظر عقلی محال است.

مثال: حرکت تعداد زیادی چرخ‌دنده در ساعت که هر یک دیگری را به حرکت درمی‌آورد بدون وجود یک محرک (موتور) مستقل و بی‌نیاز که حرکت را ایجاد کند، امکان‌پذیر نیست.

نتیجه این که: الف) عقل انسان نمی‌گوید که هر موجودی به آفریننده نیاز دارد. ← بلکه می‌گوید «پدیده» نمی‌تواند خودبه‌خود پدید آید و حتماً آفریننده‌ای آن را پدید آورده است.

ب) عقل همان‌طور که نمی‌پذیرد یک پدیده بدون پدید آورنده باشد ← نمی‌پذیرد وجودی که ذاتاً موجود است، نیازی به پدیدآورنده داشته باشد.

نیازمندی جهان به خدادر بقا:

رابطه انسان با ساخته‌هایش:

۱) انسان پدیدآورنده و خالق اجزا و خواص آن‌ها نیست. (بتا، در ساخت مسجد، هیچ‌کدام از مصالح مانند خاک و سنگ و ... و خواصشان مانند چسبندگی و استحکام و ... را پدید نیآورده است).

۲) کار انسان در ساخته‌هایش فقط چینش و جابه‌جا کردن مواد است.

۳) بقای آن‌چه انسان می‌سازد به او وابسته نیست (مسجد با ساخته شدن از بتا بی‌نیاز می‌شود و پس از فوت بتا نیز باقی می‌ماند).

رابطه خداوند با مخلوقات:

۱) خداوند خالق همه موجودات و پدیده‌ها و خواص آن‌هاست. (در مثال بتا و مسجد، خداوند خالق سنگ و گچ و چوب و خواص آن‌ها و حتی خالق بناست.)

۲) وجود و هستی همه موجودات و پدیده‌ها وابسته به خداست و خداوند هر لحظه اراده کند، آن‌ها از بین می‌روند.

۳) بقای موجودات به خداوند وابسته است. (برعکس ساخته‌های انسانی که پس از ساخته شدن از انسان بی‌نیاز می‌شوند).

نتیجه:

● جهان همواره و در هر «آن» به خداوند نیازمند است و این نیاز هیچ‌گاه قطع یا کم نمی‌شود. به عنوان مثال می‌توان گفت رابطه خدا با جهان، تا حدی شبیه رابطه مولد با جریان برق است، همین‌که مولد متوقف شود جریان برق هم قطع می‌گردد و لامپ‌های متصل به آن نیز خاموش می‌شوند.

● موجودات پس از پیدایش نیز هم‌چنان مانند لحظه نخست خلق شدن، به خداوند نیازمند هستند. از این‌رو دائماً با زبان حال، به پیشگاه الهی عرض نیاز می‌کنند:

ما چو نایبیم و نوا در ما ز توست

ما چو کوهیم و صدا در ما ز توست

ما که باشیم ای تو ما را جانِ جان

تا که ما باشیم با تو در میان

ما عدم‌هاییم و هستی‌های ما

تو وجود مطلق، فانی نما

ما همه شیران ولی شیر غم

حمله‌مان از باد باشد دم‌بدم

تدبر در قرآن

در آیات زیر تدبر کنید و به سوالات پاسخ دهید.

﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴾

تجمله: ای مردم، شما به خداوند نیازمند هستید و خدا است که [تنها] بی‌نیاز ستوده است.

تجمله: بی‌نیازی و غنی بودن خداوند و نیازمندی مخلوقات به او.

﴿ يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴾

تجمله: هر آن‌چه در آسمان‌ها و زمین است، پیوسته از او درخواست می‌کند. او همواره دست‌اندرکار امری است.

تجمله: نیاز و درخواست همیشگی همه موجودات و تدبیر خداوند برای آن‌ها

۱- چرا موجودات پیوسته از خداوند درخواست دارند؟

چون همه موجودات برای لحظه‌لحظه وجود خود محتاج و نیازمند خدایند و اگر خداوند لحظه‌ای آنان را به حال خود واگذارد، همه نیست و نابود می‌شوند.

۲- نیاز انسان به خدا شامل چه چیزهایی می‌شود؟

انسان هر چه دارد از خدا دارد و تمام داشته‌هایش از خداست. بالاترین داشته انسان همان نعمت وجود است که خدا به او عطا کرده است. از این رو انسان در هستی خود به خدا نیازمند است و این نیاز همواره و در هر آن است و هیچ‌گاه قطع یا کم نمی‌شود. سایر داشته‌های انسان که همه برآمده از نعمت وجود است نیز همه نیازمند و وابسته به لطف خداست و اگر خدا هر لحظه اراده کند، می‌تواند آن را از انسان بگیرد؛ بنابراین انسان سر تا پا نیازمند خداوند است.

۳- چرا خداوند هر لحظه دست‌اندرکار امری است؟

نیازهای دائمی موجودات لطف و فیض دائمی را طلب می‌کند. او هر لحظه دارای فیضی جدید و مستمر برای آفریده‌ها است. چنین نیست که خداوند، عالم را آفریده و آن را به حال خود رها کرده باشد، بلکه همواره امور هستی را تدبیر و اداره می‌کند؛ بنابراین او هر لحظه دست‌اندرکار امری است.

آگاهی، سرچشمهٔ بندگی

انسان‌های آگاه دائماً سایهٔ لطف و رحمت خدا را احساس می‌کنند و خود را نیازمند عنایات پیوستهٔ او می‌دانند.

هر چه معرفت انسان به خود (خودشناسی) و رابطه‌اش با خدا بیشتر شود:

۱) نیاز به خداوند را بیشتر احساس می‌کند.

۲) عجز و بندگی خود را بیشتر ابراز می‌کند.

افزایش خودشناسی ← درک بیشتر فقر و نیاز ← افزایش بندگی

○ پیامبر ﷺ (به دلیل معرفت برتر و درک بیشتر)، عاجزانه از خداوند می‌خواهد که برای یک لحظه هم، لطف و رحمت خاصش را از او بگیرد و او را به حال خود واگذار نکند: «اللَّهُمَّ لَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ أَبَدًا» خدایا مرا چشم برهم زدن به خودم واگذار.

نور هستی

﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ...﴾

ترجمه: خداوند نور آسمان‌ها و زمین است...

پیام: خداوند نور هستی است و موجودات «وجود» خود را از او می‌گیرند و به سبب او

پیدا و آشکار می‌شوند.

نور آن چیزی است که خودش پیدا و آشکار است و سبب پیدایی و آشکار شدن چیزهای دیگری نیز می‌شود.

○ خداوند نور هستی است؛ یعنی:

تمام موجودات، «وجود» خود را از او می‌گیرند و به سبب او پیدا و آشکار شده و پا به عرصهٔ هستی می‌گذارند.

○ هر موجودی در حدّ خودش تجلی‌بخش خداوند و نشانگر حکمت، قدرت، رحمت و سایر صفات الهی است. به همین دلیل کسانی که به دقت و تأمل در جهان هستی می‌نگرند، در هر چیزی خدا را مشاهده می‌کنند و علم و قدرت او را می‌بینند.

دلی کز معرفت نور و صفا دید

به هر چیزی که دید، اول خدا دید

به صحرا بنگرم صحرا تو بینم

به دریا بنگرم دریا تو بینم

به هر جا بنگرم کوه و در و دشت

نشان از قامت رعنا تو بینم

تفکر در حدیث

امام علی علیه السلام می‌فرماید:

«ما رأيتُ شيئاً إلاَّ و رأيتُ اللهَ قِبَلَهُ و بعدَهُ و مَعَهُ»

هیچ چیزی را ندیدم مگر این‌که خداوند را قبل و بعد و با آن دیدم.

پیام حدیث:

تجلی خداوند در موجودات و آفریده‌هایش؛ یعنی خداوند بی‌پایان تمام جهان را پر کرده و همه‌جا حضور دارد و این حضور چنان نزدیک است که جدا انکاری مخلوقات از خدا امری ناممکن است؛ یعنی هم در دل تک‌تک ذرات عالم حضور دارد و هم خارج از آن‌ها. از این رو، انسان اگر اهل تفکر و تقوا باشد، به لطف الهی به مقامی می‌رسد که در همه‌چیز خدا را می‌بیند؛ یعنی تمام اشیا، مظهر و آیه و نشان‌دهندهٔ خدا هستند و آیه، ماورای خود را نشان می‌دهد نه خود را.

○ مقصود امیرالمؤمنین از این‌که می‌فرماید قبل و بعد و همراه هر چیزی خدا را دیدم چه می‌باشد؟

تعبیر «رأيتُ اللهَ قبله» اشاره به این نکته دارد که آن حضرت با نگاه دقیق خود وقتی به اشیا پیرامون خود می‌نگرند، درمی‌یابند که همهٔ این اشیا پدیده‌هایی هستند که قبلاً نبوده‌اند؛ پس حتماً علتی آن‌ها را به وجود آورده است، پس بی‌شک به خالق آن می‌برد. تعبیر «معه» اشاره به این دارد که آن حضرت وقتی می‌نگرند که این شیء سرتاسر نیاز و فقیر در حال حاضر وجود دارد، پس درمی‌یابد که بقای آن مرهون خداست.

تعبیر «بعده» اشاره به این دارد که ایشان وقتی می‌بینند که این شیء بعد از مدتی از بین رفت، می‌دانند که تنها خداست که خالق موت و حیات است؛ پس در فناء شیء نیز باز خدا را مشاهده می‌کنند.

ناتوانی در شناخت ذات و چیستی خداوند

موضوعاتی که می‌خواهیم دربارهٔ آن‌ها شناخت پیدا کنیم دو دسته‌اند:

۱) موضوعاتی که در محدودهٔ شناخت ما قرار می‌گیرند و انسان می‌تواند ماهیت و ذات آن‌ها را شناسایی کند. (گیاهان، حیوان‌ها، ستارگان و کیهانشان‌ها)

○ ذهن ما توان و گنجایش فهم چیستی و ذات چنین موضوعاتی را دارد، زیرا همهٔ آن‌ها اموری محدود هستند.

۲) موضوعاتی که نامحدودند و ذهن ما گنجایش درک آن‌ها را ندارد؛ زیرا لازمهٔ شناخت هر چیزی احاطه و دسترسی به آن است.

ما به دلیل محدود بودن ذهن خود نمی‌توانیم ذات امور نامحدود را تصور کنیم و چگونگی وجودشان را دریابیم.

○ خداوند حقیقتی نامحدود دارد در نتیجه ذهن ما نمی‌تواند به حقیقت او احاطه پیدا کند و ذاتش را شناسایی کند.

به همین دلیل پیامبر صلی الله علیه و آله فرموده است:

«تَفَكَّرُوا فِي كُلِّ شَيْءٍ و لَا تَفَكَّرُوا فِي ذَاتِ اللَّهِ»

در همه‌چیز تفکر کنید ولی در ذات خداوند تفکر نکنید.

یاسخ به یک پرسش

چگونه می‌توان خدا را دید؟

○ رؤیت خداوند با چشم، چه در این دنیا، چه در آخرت، غیرممکن است.

علت: چشم ساختار مادی و جسمانی دارد و فقط از اشیا می‌تواند عکس برداری کند و توانایی دیدن همهٔ اشیا مادی را هم ندارد، چه برسد به موجودات غیرمادی (مثل فرشتگان) و از این بالاتر وجود مقدس خدا که هیچ شکل و تصویری و هیچ طول و عرضی و ارتفاعی ندارد.

﴿لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ و هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ و هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ﴾

ترجمه: چشم‌ها او را در نمی‌یابند و اوست که دیدگان را درمی‌یابد و او لطیف آگاه است.

پیام: عدم توانایی انسان در دیدن خداوند با چشم و آگاهی خداوند بر همه‌چیز

به نام خداوند جان و خرد

کزین برتر، اندیشه بر نگذرد

:

به بینندگان آفریننده را

نبینی، مرنجان دو بیننده را

نیابد بدو نیز اندیشه راه

که او برتر از نام و از جایگاه

خرد گر سخن برگزیند همی

همان را گزیند که بیند همی

۳- توحید در ولایت

وقتی کسی مالک چیزی است، حق تصرف و تغییر در آن را هم دارد و دیگران بدون اجازه او نمی‌توانند در آن تصرف کنند. به این حق تصرف، ولایت و سرپرستی می‌گویند.

﴿... مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا﴾

ترجمه: آن‌ها هیچ ولی [سرپرستی] جز او ندارند و او در فرمانروایی خویش کسی را شریک نمی‌سازد.

پیام: توحید در ولایت

○ چون خداوند تنها مالک جهان است، پس تنها ولی و سرپرست جهان نیز هست و مخلوقات فقط به اذن و اجازه او می‌توانند در جهان تصرف کنند.

اذن خداوند به مخلوقات برای ولایت:

به این معنا نیست که خداوند ولایت خود را به دیگری واگذار کرده است.

به این معناست که آن شخص را در مسیر و مجرای ولایت خود قرار داده است.

○ خداوند پیامبر ﷺ را ولی انسان‌ها معرفی کرده است **یعنی** ایشان را واسطه ولایت خود و رساننده فرمان‌هایش قرار داده است.

۴- توحید در ربوبیت

واژه رب:

- اهمیت فراوان داشته و بعد از واژه «الله»، بیشترین فراوانی را در میان اسماء الهی دارد.
- کلمه «رب» بیش از نصد بار و «رب العالمین» بیش از چهل بار در قرآن تکرار شده است.
رب به معنای مالک و صاحب اختیاری است که تدبیر و پرورش مخلوق به دست اوست.
○ کسی که خالق، مالک و ولی چیزی باشد، می‌تواند آن را تدبیر کرده و پرورش دهد و خداوند تنها خالق، مالک و ولی جهان است، پس تنها «رب» هستی نیز هست و جهان را اداره می‌کند و به سوی مقصدی که برایش معین فرموده هدایت می‌کند و پیش می‌برد.

رابطه تدبیر خداوند و تدبیر انسان:

توحید در ربوبیت به این معنا نیست که موجودات (به ویژه انسان) قدرت تدبیر ندارند. (باغبانی که زحمت می‌کشد، رشد درختان نتیجه تدبیر اوست.)
توحید در ربوبیت به این معناست که انسان و تدبیرش همه از آن خدا و تحت تدبیر او هستند. (باغبان و تدبیرش، تحت تدبیر خداست.)

﴿قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ بَغْيَ رَبِّآ وَ هُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ...﴾

ترجمه: بگو: آیا جز خدا پروردگاری را بطلبم در حالی که او پروردگار همه چیز است؟ ...

پیام: توحید در ربوبیت و نفی شرک در ربوبیت.

شرک و مراتب آن

شرک: به معنای شریک قراردادن برای خداست.

مشرک: کسی است که معتقد باشد خداوند شریک دارد.

۱- شرک در خالقیت: اعتقاد به این که چند خالق جهان را آفریده‌اند.

چرا خداوند تنها خالق جهان است؟ (بررسی تصور نادرست وجود چند خالق):

این تصور که چند خدا وجود دارد و هر کدام خالق بخشی از جهان هستند یا با همکاری هم این جهان را آفریده‌اند به معنای آن است که:

الف) هر کدام از آن‌ها محدود و ناقص هستند و به تنهایی نمی‌توانند کل جهان را خلق کنند.
ب) هر یک از خدایان مذکور کمالاتی دارند که دیگری آن کمالات را ندارد و گرنه عین همدیگر می‌شوند و دیگر چند خدا نیستند.

○ چنین خدایان ناقصی، خود نیازمند هستند و هر یک از آن‌ها به خالق کامل و بی‌نیازی احتیاج دارند.

نتیجه: تصور چندخدایی صحیح نیست و خدای واحد آفریننده جهان است.

۲- شرک در مالکیت: اعتقاد به این که علاوه بر خداوند و در کنار او، دیگران هم مالک بخشی از جهان هستند.

(شرک در خالقیت منجر به شرک در مالکیت هم می‌شود.)

۳- شرک در ولایت: اعتقاد به این که علاوه بر خداوند و در کنار او دیگران نیز خودشان سرپرستی و حق تصرف در جهان را دارند.

ستودن نداند کس او را چو هست

میان بندگی را ببايدت بست

○ دیدن به وسیله «قلب» و ملاقات با خدا، نوعی از دیدن است که نه تنها امکان‌پذیر است، بلکه از برترین هدف‌های زندگی است و هر کس باید برای رسیدن به آن تلاش کند.

دوست نزدیک‌تر از من به من است

وین عجب‌تر که من از وی دورم

چه کنم با که توان گفت که دوست

در کنار من و من مه‌جورم

اندیشه و تحقیق

با وجود شباهت‌های ظاهری رابطه خدا و جهان با رابطه ساعت‌ساز و ساعت، تفاوت‌های این دو رابطه را بنویسید.

۱ وجود جهان از خداست، اما وجود ساعت از ساعت‌ساز نیست و او فقط اجزای ساعت را تنظیم می‌کند.

۲ دوام و بقای ساعت وابسته به ساعت‌ساز نیست، اما بقای جهان وابسته به خداوند است.

درس ۲: یگانه‌بی‌همتا

مقدمه

○ مهم‌ترین اعتقاد دینی «توحید و یکتاپرستی» است.

○ اسلام دین توحید و قرآن کتاب توحید است.

○ در اسلام بدون اعتقاد به توحید هیچ اعتقاد دیگری اعتبار ندارد.

○ توحید سرلوحه دعوت همه پیامبران بوده است.

○ قرآن کریم اخلاق، احکام و همه اعمال فردی و اجتماعی مؤمنان را بر مدار توحید قرار داده است.

○ توحید مانند روحی در پیکره معارف و احکام دین حضور دارد و به آن حیات و معنا می‌بخشد.

توحید

توحید به معنای اعتقاد به خدای یگانه است؛ یعنی خدا بی‌همتاست و شریکی ندارد و این بیانگر اصل و حقیقت توحید است.

جمله «لا اله الا الله»:

- پیامبر ﷺ از آغاز رسالت خود از مشرکان می‌خواست با گفتن جمله «لا اله الا الله» دست از شرک و بت‌پرستی بردارند و به خدای یگانه ایمان بیاورند.

- با گفتن این عبارت تمام احکام و حقوق اسلامی فرد به رسمیت شناخته می‌شود و دفاع از حقوق او بر دیگر مسلمانان واجب می‌گردد.

- این جمله فقط یک شعار نبود بلکه التزام (پابندی) به آن، همه زندگی فرد مسلمان را در رابطه با خدا، خویشتن، خانواده، اجتماع و دیگر مخلوقات تغییر می‌دهد.

برخی مراتب توحید

۱- توحید در خالقیت

اعتقاد به این که خداوند تنها مبدأ و خالق جهان است، موجودات همه مخلوق او هستند و در کار آفرینش شریک و همتایی ندارد.

﴿اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ﴾

ترجمه: خدا آفریننده هر چیزی است ...

۲- توحید در مالکیت

هر کس چیزی را پدید می‌آورد، مالک آن است. چون خداوند تنها خالق جهان است، پس تنها مالک آن نیز هست.

﴿وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ...﴾

ترجمه: آنچه در آسمان‌ها و آنچه در زمین است، از آن خداست.

پیام: خداوند مالک هستی است (توحید در مالکیت).